

Nespiak, Danuta

Pierwsza polska katedra rolnictwa w Wilnie (1803-1831)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/4, 701-715

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIERWSZA POLSKA KATEDRA ROLNICTWA W WILNIE (1803—1831)

W pierwszym trzydziestoleciu XIX w. najlepsze warunki rozwoju miała oświata na ziemiach zaboru rosyjskiego. Wielkie Księstwo Litewskie, włączone po rozbiorach Polski do państwa rosyjskiego, zdołało jednak zachować pewne ważne swobody, do których należało na przykład używanie języka polskiego w szkołach i urzędach. Centralna instytucja naukowa dawnej prowincji litewskiej, Szkoła Główna Wileńska, działała nadal na zasadach prawno-programowych, ustalonych w 1781 r. przez Komisję Edukacji Narodowej.

W 1802 r. car Aleksander I powołał specjalną Komisję do reorganizacji szkolnictwa w Rosji. Weszli do niej dwaj Polacy — książę Adam Czartoryski i hrabia Seweryn Potocki. Z początkiem następnego roku Komisja Szkolna przekształcona została w doradczy organ przy Ministerstwie Oświecenia Publicznego w Petersburgu pod nazwą Głównego Zarządu Szkół¹. Prace nad projektem organizacji szkolnictwa rosyjskiego posuwały się szybko. Aleksander I zaaprobował wysunięty przez Czartoryskiego plan podziału Rosji na sześć okręgów szkolnych, podporządkowanych uniwersytetom. Przygotowania projektu ustawy dla Uniwersytetu Wileńskiego podjął się Czartoryski, powierzając jej szczegółowe opracowanie wezwanemu z Wilna rektorowi tej uczelni Hieronimowi Strojnowskiemu. Projekt ten zyskał aprobatę cara i 18 V 1803 został zatwierdzony pod nazwą Ustawy Uniwersytetu Wileńskiego i szkół jego okręgu².

W dokumencie powołującym Cesarski Uniwersytet Wileński w miejsce Szkoły Głównej car uroczyście stwierdził, że pragnie zapewnić rozwój oświaty w całym imperium przez roztoczenie opieki nad zakładami wychowawczymi dla młodzieży. „I dlatego Aktem naszym postanowiliśmy zatwierdzić na zawsze istnienie starożytnego Uniwersytetu Wileńskiego powstałego w 1578 roku, a odnowionego w 1781 na wzór najbardziej wykształconych narodów Europy”³. Według brzmienia ustawy uniwersyteckiej zreformowany czterooddziałowy uniwersytet posiadał katedry i profesorów do wykładania „nauk służących ogólnej i indywidualnej korzyści oraz nauk korzystnych dla obywateli różnego stanu i potrzebnych dla różnych rodzajów państwowej służby”⁴.

¹ S. Truchim: *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w początkach XIX wieku*. Wrocław 1960 s. 36.

² Tamże s. 50.

³ *Akta utwierdzenia dla Impiatorskiego Uniwersytetu w Wilni*. „Sbornik Postanowienij po Ministerstwu Narodnego Proswieszczenija”. T. 1. Pietiersburg 1875 s. 39.

⁴ *Ustawy ili obszczije postanowlenija Impiatorskiego Wilenskogo Uniwersytetu i uczyliszcz jego okruga*. „Sbornik Postanowienij...” jw. t. 1 s. 54.

Reforma uczelni przyniosła bardzo korzystny sposób powoływania profesorów na katedry. Polegał on na wysyłaniu wykazu wolnych miejsc do uniwersytetów i towarzystw naukowych za granicą; można było więc angażować najbardziej odpowiednie osoby. Ustawy uniwersyteckie zezwalały poza tym na kształcenie własnych sił naukowych, które można było „...za aprobatą kuratora wysyłać do cudzych krajów” w celu pogłębienia i dopełnienia edukacji⁵. Przy czynnej i światłej pomocy kuratora księcia Czartoryskiego Uniwersytet Wileński korzystał z obu tych możliwości, kompletując znakomity zespół uczonych.

Na Oddziale Nauk Matematyczno-Fizycznych dzięki reformie zwiększono zakres dyscyplin przyrodniczych i powołano pierwszą na obszarze dawnych ziem polskich uniwersytecką Katedrę Gospodarstwa Wiejskiego⁶. Powołanie tej katedry w Wilnie, centrum naukowo-kulturalnym prowincji litewskiej, znanej z postępowych tradycji kultury rolniczej, było dowodem nowoczesnego potraktowania funkcji wiedzy rolniczej. Powołując pierwszą tego typu placówkę Komisja przeprowadzająca reorganizację Szkoły Głównej Wileńskiej uznała za celowe ominąć etap pośredni, stosowany na uniwersytetach niemieckich, tj. powołanie Katedry Nauk Kameralnych. Ale decyzja ta wyłoniła od razu pierwszą trudność: brak kandydata posiadającego odpowiednie kwalifikacje do prowadzenia Katedry Gospodarstwa Wiejskiego. Sprawa obsadzenia Katedry Gospodarstwa Wiejskiego ciągnęła się bardzo długo. Starania w tym względzie nabrały z początku dużego rozmachu. W parę miesięcy po zatwierdzeniu katedry, 18 VII 1803, na zebraniu ogólnym profesorów pod przewodnictwem rektora Hieronima Strojnowskiego, ułożona została lista nie obsadzonych katedr (podano w niej Katedrę Gospodarstwa Wiejskiego), a „...takową listę... uniwersytet postanowił publikować dla uczynienia wyboru profesorów na nie”⁷. Otrzymał ją Czartoryski i najprawdopodobniej wysłana została też do zagranicznych ośrodków uniwersyteckich. Na wspomnianym zebraniu rozpatrywane były również opinie przedstawicieli wszystkich oddziałów Uniwersytetu w sprawie uruchomienia tzw. „kursów dodatkowych”. Piśmo do kuratora w tej sprawie wysłał rektor w dniu 27 VII 1803, podając, że: „W fakultecie fizycznych i matematycznych nauk... wiejskie gospodarstwo oprócz kursu pryncypalnego powinno być przedmiotem i dodatkowego”⁸. Propozycja ta świadczy o tym, że władze uniwersytetu były żywo zainteresowane rozwojem katedry i istniało przekonanie o społecznej potrzebie nauczania gospodarstwa wiejskiego.

Tymczasem we wrześniu 1803 r. Czartoryski zaproponował rektorowi wysłanie czterech studentów Uniwersytetu Wileńskiego na naukę rolnictwa do angielskiej kolonii rolniczej koło Petersburga. Jak podaje Bobkowska, Aleksander I sprowadził rodzinę rolników z Anglii, która miała za zadanie prowadzić wzorowe gospodarstwo rolne w pobliżu Petersburga. Zarząd nad nią pełnił Nowosilcow, wówczas prezydent Cezarskiej Akademii Nauk. Była to tzw. Gołowińska Ferma⁹. 18 listopada

⁵ *Ustawy ili obszcije...* jw. t. 1, s. 49.

⁶ J. Bieliński: *Historia Uniwersytetu Wileńskiego*. T. 1. Kraków 1899 s. 151.

⁷ *O wakantnich kafiedrach w Wileńskom Uniwersitietie*. W: *Sbornik materialow dla istorii proswieszczenija w Rosii, izwleczionnych iz Archiwa Ministerstwa Narodnogo Proswieszczenija*. T. 2. Pietiersburg 1893 s. 380—381.

⁸ *O raspriedieleniji zaniatij i o dopotnitelnych kursach nauk w Wileńskom Uniwersitietie*. W: *Sbornik materialow...* jw. t. 2 s. 394.

⁹ W. Bobkowska: *Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym na początku XIX wieku*. Warszawa 1928 s. 252.

1803 r. Rada Uniwersytetu donosiła Czartoryskiemu, że spełniając jego zbawienny zamiar starała się „...wybrać czterech uczniów ze swoich studentów, którzy by mając ochotę i potrzebne przymioty... nauczyliby się praktycznie wszystkiego, co się ściąga do uprawy roli i rozmaitych prac wiejskich... i gdy wielu zdatnych oświadczyło ochotę swoją do tej nauki... J. W. hrabia Pociąg obożny bywszy litewski... uwiadomiony o takowym pożytecznym przedsięwzięciu dla kraju... trzy tysiące rubli na wysłanie do osady angielskiej czterech uczniów i dwuletnie tam ich utrzymanie ofiarował...”¹⁰.

Z podanych faktów wynika, że Rada Uniwersytetu szukała środków finansowych na pokrycie kosztów nauki studentów i zwróciła się prawdopodobnie z apelem do ogółu zamożniejszych obywateli, oraz to, iż projekt nauki rolnictwa na kolonii angielskiej był koncepcją samego księcia kuratora.

Czartoryski zawiadomił o uzyskanym funduszu hrabiego Zawadowskiego, Ministra Oświecenia Rosji, a ten 21 III 1804 podał oficjalnie wiadomość carowi o zapisie hrabiego Pocięga umożliwiającym studentom naukę „...na Gołowińskiej fermie Waszej Cesarskiej Mości podległej praktycznego rolnictwa, aby po powrocie mogli oni swe zdolności zużyć dla korzyści swych współobywateli”¹¹.

W kwietniu 1804 r. Rada Uniwersytetu doniosła Czartoryskiemu, że dokonała wyboru czterech uczniów, dołączając przy tym listę, zawierającą dane o ich wieku, pochodzeniu i wykształceniu. Jako pierwszego wymieniono Stanisława Kłagiewicza, lat 26, szlachcica z guberni wileńskiej pow. wiłkomirskiego, który w 1803 r. wstąpił na Uniwersytet Wileński i „we własnym domu utrzymywał gospodarstwo”. Drugim był Justyn Samowicz, lat 26, szlachcic z guberni wileńskiej pow. brasławskiego, który „był przy gospodarstwie lat siedem”. Trzecim kandydatem był Michał Zafaty, lat 22, szlachcic z guberni wileńskiej, zamieszkały w Wilnie, który „miał praktykę ogrodnictwa około utrzymania drzew owocowych w domu ojca”. Czwarty z nich, 20-letni Wincenty Herberski, szlachcic z guberni grodzieńskiej pow. słonimskiego słuchał wykładów uniwersyteckich w 1803 r. Nie było adnotacji o jego praktyce rolniczej¹².

1 maja 1804 r. studenci wileńscy zgłosili się w Petersburgu u księcia Czartoryskiego, który prosił osobiście kierownika kolonii Dawidsona, żeby zajął się nimi szczególnie i doglądał ich postępów w nauce¹³. Przebywali oni na fermie angielskiej dwa lata. O pobycie ich i nauce dowiadujemy się z raportu Samowicza przesłanego do Uniwersytetu Wileńskiego. Na wstępie podaje on położenie i wielkość fermy, warunki glebowe, stan inwentarza, maszyn i urządzeń rolniczych oraz obsadę personalną całego gospodarstwa. „My ten cały czas staraliśmy się użyć na dokładne poznanie rolnictwa, uprawę gatunków ziemi, użycie maszyn... A dopiero czas zimowy pozostaje nam, jak koło bydła, koni, owiec dozo-

¹⁰ Ob *otprawkie Wilenskim Uniwersytetom czetyrioch studentow w anglijskuju koloniju (Gołowinskuju mizu) pod S. Pietiersburg dla praktyczeskogo obuczenija sielskomu choziajstwu*. W: *Sbornik matieriałow...*, jw. t. 2, s. 577—578.

¹¹ O *posyłaniju w S. Pietiersburg czetyrioch pitomcew Wielenskogo Uniwersyteti dla obuczenija praktyczeskomu ziemledieliu*. W: *Sbornik Postanowlenij...* jw. t. 1 s. 232.

¹² *Wiadomości o posyłających się uczniach do osady angielskiej przy St. Petersburgu dla nauki praktycznej rolnictwa*. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 2 s. 786.

¹³ *Pismo grafa A. A. Czartoryskiego k grafu P. W. Zawadowskomu*. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 2 s. 788.

rować, maszyny wszelkiego rodzaju przerysować z dokładnym opisaniem i rozmiarem, i inne jakie tylko zachodzą będą wydarzenia godne notacji, wszystkimi usiłowaniami starać się będziemy zadość uczynić naszemu powołaniu” — kończy swój raport Samowicz¹⁴.

Po powrocie do Wilna w 1806 r. studenci wyrazili życzenie dalszego studiowania na Oddziale Nauk Matematyczno-Fizycznych. Kurator i władze Uniwersytetu przychyliły się do ich prośby, a nawet koszt ich utrzymania, w kwocie 500 rubli, został pokryty z funduszków Katedry Gospodarstwa Wiejskiego¹⁵.

Następna wiadomość źródłowa dotycząca czterech adeptów nauki praktycznego rolnictwa pochodzi z 1808 r. W sprawozdaniu Czartoryskiego do Ministerstwa Oświecenia w Petersburgu z lutego tego roku jest wzmianka, że czterech studentów uczyło się dwa lata praktycznego rolnictwa na angielskiej fermie, niektórzy z nich słuchali nauk teoretycznych w Instytucie Pedagogicznym w Petersburgu, a Herberski był „szczególnie uzdolniony”. W sprawozdaniu tym czytamy dalej, że studenci po powrocie do Wilna „...odprawili examen w oddziale nauk fizycznych i znaleźli się byćdz niezbędnymi wiadomości fizycznych, dozwolony im został rok do słuchania kursów: fizyki, historii naturalnej, mineralogii i chemii”¹⁶. Być może, Czartoryski myślał o Herberskim jako ewentualnym kandydacie na Katedrę Gospodarstwa Wiejskiego, ten jednak — jak zobaczymy — zdecydował się na zmianę kierunku studiów.

Brak źródeł nie pozwala odtworzyć dalszych losów Kłągiewicza, Samowicza i Zafatego, o Herberskim zaś wiemy sporo. Rozpoczął on studia medyczne, w 1811 r. otrzymał dyplom magistra medycyny, a w rok później doktora medycyny. W lutym 1814 r. został adiunktem w klinice profesora Józefa Franka, w 1817 r. za jego poparciem i zgodą Czartoryskiego wyjechał na dalsze studia do Austrii, Włoch, Francji i Anglii. Po powrocie do Wilna w 1823 r. otrzymał nominację na zastępcę profesora w katedrze patologii i terapii szczegółowej, której po przejściu na emeryturę Franka został kierownikiem. Herberski należał do najlepszych i najbardziej wziętych lekarzy w Wilnie, był członkiem towarzystw lekarskich w Paryżu, Montpellier, Londynie i Dublinie¹⁷.

Sprawy obsadzenia Katedry Gospodarstwa Wiejskiego dotyczy również wzmianka w *Pamiętnikach* profesora Franka. Relacjonując wydarzenia na Uniwersytecie Wileńskim w 1805 r. Frank nadmienia że: „Nie powiodły się również moje starania celem pozyskania dla Wilna profesora Piotra Jordana z Wiednia, którego zaproponowałem na katedrę ekonomiki rolniczej”¹⁸.

W 1807 r. na sesji zwyczajnej Oddziału Nauk Matematyczno-Fizycznych opracowany został „projekt czteroletniego kursu nauk dla studentów sposobiących się do różnego powołania”¹⁹. Projekt ten zakładał

¹⁴ Raport J. Samowicza Wileńskomu Uniwersytetowi. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 2 s. 793—797.

¹⁵ O naznaczeniu posobija studentam Gerberskomu, Samowyczu, Kłongiwyczu i Zafatomu na słuszanie lekcji sielskiego choziajstwa. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 3. Pietiersburg 1898 s. 605.

¹⁶ Przedstawienie popieczytela Wileńskiego uczebnego okruga Ministru Proswieszczenia. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 3. s. 670.

¹⁷ *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Warszawa 1960—1961 s. 433—434.

¹⁸ *Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie*. T. 2. Kraków 1971 s. 227.

¹⁹ *Wypis z protokołu sesji w oddziale nauk matematycznych i fizycznych Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego*. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 3 s. 823—825.

wspólne studia ze wszystkich przedmiotów i ogólnie zarysowaną specjalizację w sensie wyboru przedmiotów fizyczno-matematycznych lub fizyczno-chemicznych. W tej drugiej grupie przedmiotów na drugim roku studiów obowiązkowe miały być wykłady z fizyki, chemii, historii naturalnej, rolnictwa i anatomii fizycznej.

Rozpoczęcie wykładów z zakresu gospodarstwa wiejskiego nastąpiło jednak dopiero w 1819 r., kiedy to na zlecenie ówczesnego rektora Szymona Malewskiego zaczął je prowadzić Kajetan Krassowski, wychowanek i absolwent Oddziału Matematyczno-Fizycznego Uniwersytetu Wileńskiego²⁰. Po uzyskaniu w 1810 r. stopnia doktora filozofii Krassowski był krótki czas profesorem gimnazjum w Witebsku, gdzie uczył przedmiotów matematyczno-przyrodniczych. W 1813 r. został konserwatorem gabinetu fizycznego Uniwersytetu Wileńskiego, a w roku następnym adiunktem, któremu powierzono wykłady z fizyki. Przedmiot ten wykładał do 1819 r. W tym czasie uczestniczył w pracach uniwersyteckiej komisji opracowującej program nauczania dla wszystkich szkół okręgu naukowego wileńskiego. Po powrocie z zagranicy F. Drzewińskiego i powierzeniu mu Katedry Fizyki, Krassowski, mimo niedostatecznego wykształcenia rolniczego, przeniesiony został na Katedrę Gospodarstwa Wiejskiego²¹.

Fakt ten zbiegł się w czasie ze staraniami Michała Oczapowskiego o kierownictwo tej Katedry. Szukając poparcia, zwrócił się do kuratora. W liście do Czartoryskiego z 5 V 1819 Oczapowski przedstawił przebieg sprawy: „Nim do jw. rektora podałem prośbę, oświadczając ubieganie się moje o plac gospodarstwa wiejskiego, z myślą moją oświadczyłem się pierwiej jw. Janowi Sniadeckemu, prosząc razem o radę i pomoc. Jw. Sniadecki powiedział mi tymi właśnie słowy: «w. pan powinneś iść prosto drogą, podać się do konkursu i złożyć swe dzieła, które wydrukowałeś, bo są bardzo dobrze pisane, a Uniwersytet w. panu odmówić nie może». Tak nauczony poszedłem z prośbą do jw. rektora. Ten mi na pierwszym wstępie oświadczył: «Ale powiedz mi w. pan co ja mam robić z Krassowskim, jego już uprojektowałem na ten obiekt»... Na ostatek po trzech miesiącach zwłoki odesłano moją prośbę do fakultetu fizycznego, który nic jednak nie postanowił, póki nie przyszedł sam jw. rektor na sesję... i nie zadyktował opinii...”²².

Występując oficjalnie o przyznanie Katedry, Oczapowski postąpił zgodnie z trybem powoływania profesorów Uniwersytetu Wileńskiego, sformułowanym w artykule 22 rozdziału II ustawy uniwersyteckiej, która brzmiała: „Każdy chcący otrzymać to stanowisko obowiązany jest złożyć w uniwersytecie swoje prace drukowane albo w rękopisach, także ogólnie o tej nauce o którą chodzi, o przedmiocie jej... o najlepszym sposobie jej dawania i zdaniu różnych autorów wyjaśniających lepszymi sposobami to wszystko co się do tej nauki odnosi”²³. Ale mimo poparcia Czartoryskiego rektor nie zmienił swojej decyzji. Walka konkurencyjna obydwu kandydatów wywołała wiele komentarzy w środowisku uniwersyteckim. „Oczapowski stara się u nas o katedrę agronomii. Jest to człowiek ze zdatnością i umie tę naukę, czego pismem dał dowód. Oba

²⁰ J. Bieniarzówna: *Korespondencja Michała Oczapowskiego*. „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” T. 1. Wrocław 1957 r. 377.

²¹ *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Wrocław 1970 s. 212—213.

²² J. Bieniarzówna, jw. s. 399.

²³ *Ustawy ili obszczije...* jw. t. 1 s. 55.

mają swoich stronników i przeciwników, a najbardziej tych ostatnich ma Oczapowski, bo jak śmiało pokazać, że umie pisać, kiedy wszyscy drzemą. Słysząc jednak, że może nie polegnie Oczapowski, ale wymyśla katedrę Krassowskiemu taką, żeby się na niej mógł jakkolwiek utrzymać...” — donoszono Joachimowi Lelewelowi²⁴.

Oczapowski, pragnąc zdobyć sobie jak najwięcej zwolenników, informował wyczerpująco również Lelewela o swoim wykształceniu i przygotowaniu zawodowym: „Początkowo nauki odbierałem w Szkole Akademickiej Słuckiej. W 1808 roku zaciągnąłem się do Uniwersytetu Wileńskiego, gdzie w roku 1810 otrzymałem stopień kandydata Filozofii na Wydziale Nauk Fizycznych i Matematycznych, w roku 1811 stopień magistra, a w roku 1812 stopień Doktora. Od roku 1812 aż do 1819 zajmowałem się gospodarstwem praktycznym urządzając majątki Baronom Rönne na Litwie. W tym czasie sześciolatnim oddałem się całkiem nauce gospodarstwa wiejskiego. W Rennomie na Żmudzi... zniósłem pańszczyznę i robociznę najemnikiem zaprowadziłem... Oprócz pism drukiem przeze mnie ogłoszonych, jak to *Chemii rolniczej*, *Agronomii* i *Wykładu skróconego dzieł Thaera* mam niektóre w rękopiśmie rozprawy, jeszcze przed wyjazdem za granicę wygotowane, jako to większe materiały do *Fizjologii rolniczej*, całą prawie technologię gospodarską i opisanie gospodarstwa kurlandzkiego, tłumaczenie z niemieckiego pana Koppe dzieła o rolnictwie dla chłopów z przygotowaniem i odmianą do okoliczności krajowych”²⁵.

W efekcie swoich starań Oczapowski otrzymał tylko propozycję nauczania rolnictwa w Liceum Krzemienieckim. Urażony za zlekceważenie swego dorobku naukowego przez Radę Uniwersytetu Wileńskiego, odrzucił tę ofertę i korzystając z pomocy barona Rönne udał się w trzyletnią podróż naukową za granicę, utrzymując cały czas kontakt korespondencyjny z Czartoryskim. W 1819 r. przebywał u Thaera w Möglin, zimę 1820/1821 spędził w Berlinie, studiując nauki leśne i weterynaryjne, w 1821/1822 zwiedził Holandię i Anglię. W kwietniu 1822 r. leczył go w Paryżu przebywający tam wówczas na studiach Herberski, o czym pisał Oczapowski do Czartoryskiego — „...choroba mała co mię o utratę życia nie przyprowadziła, którego ocalenie winienem jestem W. Herberskiemu. Chodził on około mię i jako biegły medyk i jako nieodstępny przyjaciel”²⁶.

Krassowski tymczasem rozpoczął wykłady rolnictwa na jesieni 1819 r. w wymiarze 3 godzin tygodniowo. Jak podaje Bieliński, ogłosił on następujący program wykładów. „Wyłożywszy naprzód zasady rozumowego rolnictwa z dzieła A. Thaera... w drugiej części mówić będzie o pracy w powszechności, o robociznie pieszej i uprężnej, o rządzie gospodarstwa, rachunkach... o różnych układach polowego gospodarstwa, a w szczególności o gospodarstwie trójpolowym, przemienne... płodozmiennym... W trzeciej części mówić będzie o agronomii, czyli nauce o gruntach... w czwartej o nawozach, czyli o sposobach poprawienia roli przez nawozy roślinne, zwierzęce i kopalne... o łąkach i pastwiskach. W piątej zastanowi się w ogólności nad roślinami, które są przedmiotem rolnictwa, a w szczególności nad zbożem kłosowym... W szóstej poda

²⁴ *Korespondencja Joachima Lelewela*. Rękopis 4435 Biblioteki Jagiellońskiej, t. 6 k. 101.

²⁵ J. Bieniarzówna jw. s. 401.

²⁶ Tamże s. 467.

naukę o zwierzętach domowych w ogólności... Krótką wiadomością o kunsztach, które przemysł rolniczy podnoszą, kurs ten zakończy”²⁷. Prowadził on wykłady do roku 1822. Brak źródeł nie pozwala ocenić ich zakresu i poziomu. Zachowana informacja w tej sprawie może być stronicza, bo pochodzi od Oczapowskiego, który pisał do Lelewela, że Krassowski kurs rolnictwa wyklada z jego książek²⁸.

Oczapowski powrócił do Wilna jesienią 1822 r. i otrzymał wreszcie kierownictwo Katedry Gospodarstwa Wiejskiego. Była to zasługa Czaratoryskiego, który bronił cały czas sprawy Oczapowskiego uważając, że jest to „celny pisarz i bardzo użyteczny krajowi agronom”²⁹. Krassowski został początkowo przesunięty do katedry S. Jundziłła i w jego zastępstwie egzaminował kandydatów z zoologii do stopnia magistra i doktora, a w maju 1823 r. objął stanowisko dyrektora gimnazjum w Wilnie³⁰.

Równocześnie z rozpoczęciem wykładów ogłosił Oczapowski w „Dzienniku Wileńskim” prospekt swego kursu nauki rolnictwa, „uważając gospodarstwo wiejskie jako przemysł w narodzie — pisał — wypada go dzielić dwojako: sztukę wydobywania i pielęgnowania potrzebnych w życiu ludzkim roślin i zwierząt, tudzież na umiejętność podającą środki najzręczniejszego korzystania z kapitału włożonego w uprawę roślin i chów bydła. Pod tym dwoistym względem nauka gospodarstwa wiejskiego w ciągu roku w uniwersytecie wykładana będzie, a to w następującym przedmiotów porządku: Rozpocznie się kurs Agronomii, czyli nauki o gruntach. Ta część nauki traktować będzie o własnościach pierwiastków i części składowych gruntów, niemniej o ich wpływie na wzrost roślin. Tu się ustanawia zasady klasyfikacji gruntów i szacowanie dóbr ziemskich. Później wykladać się będzie traktat o nawozach. Potem nauka o uprawie mechanicznej i fizycznej gruntu z uwagą teorii i użycia rozmaitego rodzaju narzędzi i machin gospodarskich, tak dawniej używanych, jako też i później wynalezionych, którym rolnictwo postępek swój winno. Tu się mieścić będzie nauka o rozmaitych rodzajach zdobycia gruntu: jako to o karczowaniu, o osuszaniu itp. Niemniej nauka o łąkach. Po wykładzie takowych przygotowujących części przystąpi się do wykładu dwóch najważniejszych części gospodarstwa wiejskiego jako to: nauki o uprawie ogólnej i szczególnej roślin, niemniej o hodowli ogólnej i szczególnej bydła domowych. Ta część kursu stosować się będzie szczególnie do użytku praktycznych gospodarzy. Zakończy kurs ekonomia, czyli teoria rolniczego przemysłu. W tej części kursu, jako nauki pod drugim względem uważanej pod rozdziałami: praca, kapitał, materiał surowy, czyli ziemia i talent, zajmie się to wszystko, co do uwagi ogólnej urzędzenia gospodarstwa należeć powinno. Tę część i cały kurs zakończy teoria rozmaitych systemów gospodarstwa. Wykład ekonomii, czyli teorii rolniczego przemysłu, stosować się będzie szczególnie do potrzeb tych osób, których powołanie, usuwając od zajęcia praktycznym gospodarstwem osobiście, wymaga jednak po nim znajomości gruntownej tego najważniejszego w kraju naszym źródła dochodów. Szczególniej więc stosować się będzie do pożytku właścicieli dóbr, administratorów, komisarzy, tudzież sposobiących się urzędników służby publicznej cywilnej.

²⁷ J. Bieliński, jw. t. 2 s. 156.

²⁸ W. Bobkowska: *U źródeł wiedzy rolniczej na Litwie*. W: *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*. Wilno 1929 s. 18.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Polski słownik biograficzny*. T. 15. Wrocław 1970 s. 213.

W całym ciągu wykładów największym usiłowaniem będzie profesora ogólne prawidła nauki stosować do okoliczności miejscowych Litwy i klimatu północnego. W każdym przypadku przywoździć będzie sposoby rozmaite używane za granicą w krajach przez siebie zwiedzanych, a biorąc pod uwagę różność klimatu i okoliczności miejscowych, wskazywać będzie, w czym sposoby gospodarowania zagraniczne naśladować, a w czym je odrzucać wypada. Za kurs dodatkowy wykładana będzie Chemia zastosowana do gospodarstwa wiejskiego, której szczególnie traktaty: o ziemiach pierwiastkowych, o fermentacji, o pokarmach roślinnych itp. dla lepszego pożytku słuchaczy poprzedzać będą nauki Agronomii, nawozów, tudzież uprawy roślin i pielęgnowania zwierząt domowych. W wykładzie trzymać się będzie porządku już to pism przez siebie drukiem ogłoszonych pod tytułem: *Zasady Agronomii* i *Zasady Chemii rolniczej*, już to kursu gospodarstwa wiejskiego w rękopiśmie przez siebie ułożonego. Dawać się będzie cztery razy na tydzień po półtorej godziny”³¹.

Była to całość zaplanowanego przez Oczapowskiego programu nauczania gospodarstwa wiejskiego, uważanego przez niego za „przemysł” narodowy. W dniu 26 listopada 1822 r. Oczapowski wygłosił wykład inauguracyjny, w którym przedstawił historyczny rozwój rolnictwa, poczynając od czasów starożytnych, oraz omówił zależność postępu w rolnictwie od umiejętności prowadzenia gospodarstwa wiejskiego. Oświadczył też, że „...obok katedr uniwersyteckich powstać muszą instytuty gospodarstwa wiejskiego... i że wkrótce instytut praktyczny w bliskości miasta Wilna położony odkryje pole dla poświęcającej się temu przedmiotowi młodzieży do umiejętnego zastosowania nauk teoretycznych do praktyki”³². Tak więc już w pierwszym oficjalnym wystąpieniu Oczapowski dał wyraz swemu przekonaniu o dużym znaczeniu praktyki rolniczej w wyższym kształceniu agronomicznym.

Rektor J. Twardowski na posiedzeniu publicznym w dniu 15 września 1823 r. poinformował zebranych, że: „W roku przeszłym szkolnym potwierdzony profesor wiejskiego gospodarstwa kurs tej nauki dawać rozpoczął, a w roku teraźniejszym po raz pierwszy w szkole tutejszej zamierzał dawać naukę o leśnictwie”³³. Wynika z tego, że Oczapowski wprowadził pewne zmiany w planie wykładów, bo nauka leśnictwa nie była przewidziana jako osobne zagadnienie. Wpłynęła na to specyfika przyrodnicza regionu, tzn. duży obszar zalesienia Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz powszechne już wtedy w Europie wyodrębnienie tej dyscypliny. Tak więc Oczapowski pod tym kątem uaktualnił tylko pierwotny swój program. Rektor podał jeszcze do wiadomości, że: „Sprowadzone z zagranicy wydoskonalone rolnicze narzędzia stanowią pierwszy związek kolekcji agronomicznej”³⁴. Jak podaje Bieliński, Uniwersytet Wileński posiadał gabinet machin zwany „konserwatorium modelów mechanicznych”, w zbiorach którego znajdowały się narzędzia i maszyny rolnicze m.in. pługi angielskie i maszyny do rżnięcia kartofli, rzepy i kapusty, używane w angielskim wzorowym gospodarstwie rol-

³¹ *Rozpoczęcie lekcji gospodarstwa wiejskiego*. „Dziennik Wileński” 1822 t. 3 s. 232—235.

³² „Dziennik Wileński” 1823 t. 1 s. 115; M. Oczapowski: *Gospodarstwo Wiejskie*. T. 12. Warszawa 1856 s. 225.

³³ *Posiedzenie publiczne Cesarzowskiego Uniwersytetu Wileńskiego w rocznicę koronacji Najjaśniejszego Cesarza wszech Rosji Aleksandra I odbyte dnia 15 września 1823*. Wilno 1823 s. 5.

³⁴ Tamże s. 3.

nym pod Petersburgiem. Bieliński sugeruje, że maszyny te przysłali do zbiorów Uniwersytetu wysłani tam na praktyczną naukę rolnictwa czterej studenci wileńscy. O zaplanowaniu „kolekcji agronomicznej” świadczy jeszcze wzmianka, że Uniwersytet wydał w 1823 r. „...na szkołę wiejskiego gospodarstwa... 283 ruble i 34 kopiejek, a za sprowadzenie z Mögelinu i Hochhejmu narzędzi rolniczych do tejże szkoły rubli 207”³⁵. Byłby to zatem gabinet stanowiący jedyne wyposażenie teoretycznej Katedry Gospodarstwa Wiejskiego, który zastał Oczapowski, obejmując stanowisko po Krassowskim.

Zgodnie z zapowiedzią utworzenia instytutu praktycznego gospodarstwa wiejskiego, już w roku szkolnym 1822/1823 rozpoczął Oczapowski starania o zorganizowanie takiej placówki. Stosując się do poleceń Czartoryskiego, zaczął od lustracji dóbr beneficjalnych: Bezdzieża, Wołpy, Poniewieża, Oniksza i Gieranów³⁶. Ocena nie wypadła zbyt pomyślnie, ale Oczapowski przystąpił do opracowywania założeń instytutu, które przedstawił w maju 1823 r. Radzie Profesorów Oddziału Matematyczno-Fizycznego Uniwersytetu Wileńskiego. Według jego koncepcji instytut miał być gospodarstwem doświadczalnym katedry, gdzie studenci nabywaliby praktyczną wiedzę o rolnictwie. Ponadto w jego ramach działalność prowadzić miały: uniwersyteckie Seminarium dla nauczycieli szkół parafialnych (by kandydaci do tego stanu uzupełnić mogli swoje wykształcenie wiadomościami o rolnictwie), szkoła dla ekonomów oraz na niższym poziomie utrzymana szkoła dla włościan. W związku z tym projekt przewidywał etaty dla nauczycieli, a koszt utrzymania instytutu wraz z Seminarium sięgał 10 250 rubli rocznie³⁷.

Przedstawiony projekt Rada Profesorów odrzuciła. Stało się to tak z powodu zbyt wysokich kosztów, jak i samych założeń programowych, które znalazły przeciwników, m.in. w osobie Jana Śniadeckiego. Śniadecki uznał ten pomysł za „niedorzeczny i bezcelowy”³⁸.

O nieliczeniu się Oczapowskiego z realnymi możliwościami zrealizowania tak maksymalnego planu świadczy porównanie z rocznymi kosztami utrzymania pracowni i gabinetów uniwersyteckich³⁹.

gabinet fizyczny	500 rub.
laboratorium chemiczne z laborantem	1 000 „
gabinet przyrodniczy Katedry Historii Naturalnej	500 „
Ogród botaniczny z ogrodnikiem	900 „
Obserwatorium astronomiczne	500 „
Szkoła architektury cywilnej	300 „
Szkoła Rysunku i Malarstwa	500 „
gabinet mechaniki praktycznej	500 „
Szkoła gospodarstwa wiejskiego	500 „
gabinet anatomii z prosektorem	1 000 „
Szkoła kliniczna	3 000 „
Szkoły leczenia bydła	500 „
biblioteki z bibliotekarzem	2 000 „
razem	11 700 „

³⁵ J. Bieliński, jw. t. 1 s. 150—151, 373—374.

³⁶ J. Bieniarzówna, jw. s. 473.

³⁷ W. Staniewicz: *Studia rolnicze w dawnym Uniwersytecie Wileńskim*. Wilno 1934 s. 8.

³⁸ W. Bobkowska, jw. s. 26.

³⁹ *Sztat Impiarskiego Wileńskiego Uniwersytetu*. W: *Sbornik matieriałow...* jw. t. 3 s. 765.

Wobec takiej oceny Rady Profesorów Oczapowski przystąpił do przededagowania projektu. Sprawa jednak przeciągała się i skarżył się on Czartoryskiemu na opieszałość władz uniwersyteckich oraz na trudności związane z nauczaniem rolnictwa bez zajęć praktycznych. „Tyle jest uczniów — pisał do kuratora — co się chcą poświęcić wyłącznie powołaniu gospodarskiemu. Obywatele litewscy z największym pragnieniem oczekują wzoru, na który by się mogli zapatrywać w swoim gospodarstwie”⁴⁰.

Tymczasem sprawa instytutu została zdeaktualizowana przez wypadki polityczne. Proces filaretów pociągnął za sobą aresztowanie rektora i prześladowanie młodzieży uniwersyteckiej, z której 20 osób skazano na zesłanie do wschodnich guberni Rosji. Przy tej okazji usunięto z Uniwersytetu Wileńskiego kilku wybitnych profesorów: Joachima Leleweła, Michała Bobrowskiego, Ignacego Daniłowicza i Józefa Gołuchowskiego. Mimo tych nie sprzyjających okoliczności Oczapowski przedstawił niebawem nową wersję projektu. Tym razem widział przyszły instytut ściśle połączony z katedrą, a w instytucie tym prowadzone byłyby tylko kursy dokształcające dla ekonomów i oficjalistów rolnych poza obowiązkowymi zajęciami praktycznymi dla studentów. Koszt utrzymania takiego instytutu zamykał się tym razem w kwocie 1500 rubli. Projekt ten Rada Profesorów zatwierdziła i przesłała rektorowi, który przedstawił go na ogólnym posiedzeniu Rady Uniwersytetu w kwietniu 1824 r. Mimo życzliwego poparcia sprawy przez kuratora, realizacja zamierzeń Oczapowskiego przeciągała się, tym bardziej, że Czartoryski w niedługi czas potem ustąpił ze swego stanowiska, a rektor Uniwersytetu Wileńskiego J. Twardowski, zrażony przejściami i rezygnacją księcia, podał się też do dymisji⁴¹. W tej sytuacji Rada Uniwersytetu zwróciła się wprost do Ministra Oświecenia w Petersburgu. Jak podaje Staniewicz, 12 czerwca 1824 r. zostało do niego skierowane pismo następującej treści: „Były Kurator Wileński ks. Adam Czartoryski, rozpatrując potrzeby Uniwersytetu co do doskonałości kształcenia uczni, w stopniu jaki tego wymaga korzyść i dobro służby państwowej, między innymi zwracał uwagę Uniwersytetu na najważniejszą gałąź gospodarki krajowej, to jest rolnictwo, kurs którego wykładany jest na Uniwersytecie teoretycznie. Ażeby jednak mogli uczniowie stosować teorię w praktyce, oraz by można było kształcić ekonomów i innych oficjalistów rolnych, brak których w naszych gospodarstwach daje się odczuwać, należy utworzyć przy Uniwersytecie instytut praktycznego rolnictwa, projekt którego został przez Profesora Oczapowskiego opracowany, a przez Oddział Nauk Matematyczno-Fizycznych i Rząd Uniwersytetu zatwierdzony”⁴². Wobec braku odpowiedzi z Petersburga, Uniwersytet oddał Oczapowskiemu w dzierżawę majątek uniwersytecki Świątyniki. Prowadził on tam szereg doświadczeń polowych z zakresu produkcji roślinnej.

Na przełomie lat 1827/1828 Uniwersytet nabywa podwileński folwark Zameczek z przeznaczeniem na adaptowanie go na instytut doświadczalny dla Katedry Gospodarstwa Wiejskiego. Tymczasem zarząd majątku otrzymał Michał Fryczyński, były wychowanek Liceum Krzemieniec-

⁴⁰ J. Bieniarzówna, jw. s. 475.

⁴¹ S. Morawski: *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818—1825)*. Warszawa 1959 s. 561.

⁴² W. Staniewicz, jw. s. 8—9.

kiego, który w 1823 r. wysłany został prawdopodobnie jako dobrze zapowiadający się student na dalsze studia za granicę⁴³. Przebywał on w Berlinie i w Getyndze, a po powrocie w 1824 r. objął stanowisko nauczyciela agronomii w Liceum Krzemienieckim⁴⁴.

Oczapowski mimo dozanego zawodu i niezbyt korzystnie układającej się współpracy z Fryczyńskim przystępuje po raz trzeci do opracowania statutu Instytutu. Powraca do swojej pierwszej koncepcji utworzenia w ramach tej placówki szkoły rolniczej dla ekonomów i rządców oraz niższej dla dozorców i robotników rolnych. Sprawa wydawała się bliska urzeczywistnienia w latach 1829—1830, mimo że Fryczyński nie spieszył z urządzeniem instytutu⁴⁵.

Starania Oczapowskiego przerwał wybuch powstania listopadowego. Oczapowskiemu nie udało się przeprowadzić swego zamierzenia, nie udało się ocalić od likwidacji Katedry Gospodarstwa Wiejskiego przez przeniesienie jej jako placówki praktycznej nauki rolnictwa do Zameczku.

Zamknięcie Uniwersytetu przez władze zaborcze położyło również kres jej istnieniu. Oczapowski wyjechał z Wilna na zawsze w 1833 r. i udał się do Warszawy. Tutaj przyjął propozycję administrowania zniszczonych przez działania powstańcze dóbr marymonckich, a po ponownym otwarciu przez carat w 1836 r. Instytutu Agronomicznego w Marymoncie objął funkcję jego dyrektora. Dla zorganizowania od podstaw placówki Komisja Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Polskiego powołała specjalny Komitet Nadzorczy, do którego wszedł również Oczapowski⁴⁶.

Zagadnienie nauczania rolnictwa na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1819—1831 łączy się ściśle ze sprawą organizacji studiów przyrodniczych i ich charakterem na Wydziale Nauk Matematyczno-Fizycznych. Chemia, fizyka, matematyka, botanika i zoologia uważane były w naukach stosowanych za rodzaj propedeutycznego przygotowania do dalszych studiów, a ich specjalizacja naukowa była dopiero w toku. Tak więc zarówno same studia uniwersyteckie, jak i wykształcenie uczonych miały charakter raczej encyklopedyczny.

Podział słuchaczy według fakultetów istniał wprawdzie i za czasów Oczapowskiego, ale podstawą wyboru studiowanych przedmiotów mogły być i kryteria zawodu, któremu miał się w przyszłości poświęcić kandydat. Ustawa z 1803 r. w rozdziale III artykułu 30 przewidywała następujące kategorie zawodowe dla studentów Uniwersytetu Wileńskiego: „1. Do stanu ludzi uczonych. 2. Do służby w administracji wewnętrznej. 3. Do służby skarbowej i handlu. 4. Do służby dyplomatycznej. 5. Do służby prawniczej i sądownictwa. 6. Do stanu duchownego. 7. Do zawodu architekta, mechanika, inżyniera cywilnego. 8. Do profesji artystów”⁴⁷. Ustawa nie wymieniała zawodu agronoma i co dziwniejsze lekarza, mimo że Uniwersytet Wileński posiadał Wydział Nauk Medycznych.

⁴³ *Posiedzenie publiczne...* jw. s. 5.

⁴⁴ *Polski słownik biograficzny*. T. 7. Kraków 1948 s. 157.

⁴⁵ W. Staniewicz, jw. s. 11.

⁴⁶ F. Erlicki: *Rys historyczny Instytutów Rolniczo-Leśnych w Królestwie Polskim*. Warszawa 1877 s. 22.

⁴⁷ *Ustawy ili obszczije...* jw. t. 1 s. 57—58.

Jeżeli chodzi o ilość słuchaczy, to Wydział Nauk Matematyczno-Fizycznych był na Uniwersytecie Wileńskim największy. W czasie, gdy Oczapowski rozpoczynał wykłady, rektor podał do wiadomości, że: „Z czterech Oddziałów, z których się składa Uniwersytet tutejszy, Oddział Nauk Fizycznych i Matematycznych był ciągle najliczniejszym... w roku nawet przeszłym liczył uczniów 341”⁴⁸. Ogólna ilość słuchaczy Uniwersytetu w 1822 r. wynosiła 765, z czego na Oddział Nauk Matematyczno-Fizycznych przypadało 40% studiujących⁴⁹. Szczególnie młodsze roczniki, niezależnie od dalszego toku studiów, uczęszczały chętnie na wykłady nauk przyrodniczych. Potwierdza to relacja Fryderyka Hechlla, studenta tej uczelni: „Zacząłem chodzić na Uniwersytet na Oddział Filozoficzny, jako ów, od którego każdy nauki swe wyższe poczynać powinien. Nie miałem dotychczas jeszcze żadnego wybranego zawodu, dopiero po ukończeniu kursów fizycznych miałem sobie wybrać powołanie”⁵⁰. Inny student, Józef Mianowski, zapisany w 1822 r. „... w pierwszym roku studiów uczęszczał na wykłady chemii, fizyki, zoologii, botaniki i języka łacińskiego, a nadto, z własnej zapewne ochoty i na wykłady agronomii”⁵¹.

Nasuwa się w związku z tym pytanie, czy na wykłady z gospodarstwa wiejskiego uczęszczali wszyscy studenci Oddziału Nauk Matematyczno-Fizycznych? Przedmiot ten stanowił od początku według postanowień ustawy uniwersyteckiej kurs główny. Wykładany był przez Oczapowskiego z konieczności jako nauka teoretyczna bez możliwości demonstracji praktycznych, chociaż pewnego rodzaju terenem ćwiczeń mógł być ów gabinet narzędzi rolniczych oraz zupełnie skromne i zaczątkowe doświadczenia agrotechniczne w Świątnikach i Zameczku. Natomiast problem nauki rolnictwa (wyłączając osobowość Oczapowskiego jako pedagoga i uczonego, bo stanowi to zagadnienie osobne), od strony dyscypliny studiów, opierał się na ogólnych zarządzeniach w tym zakresie, wydanych za rektoratu Twardowskiego: „§ 1. Uczeń pierwszego roku do jakiegokolwiek należeć będzie fakultetu, obowiązany jest słuchać kursu literatury łacińskiej, historii powszechnej i encyklopedii filozoficznej [...] § 18. Uczeń zaczynający chodzić na lekcje powinien być zapisany u profesorów, których lekcje ma słuchać. § 19. Lekcji, na którą kto się raz zapisał, nie może porzucić albo na inną zamienić bez wiedzy dziekana”⁵².

W obecnym stanie badań nie wiemy, ilu słuchaczy uczęszczało na wykłady Oczapowskiego i czy stosowały się oni do wyżej wymienionych zarządzeń. Niechętny mu S. Jundził pisze: „Szkoła jego nie miała prawie żadnych słuchaczy: bez wymowy, bez daru związłego i jasnego tłumaczenia się nie zjednał szacunku i poważania w szczupłej nawet garstce

⁴⁸ *Posiedzenie publiczne...* jw. s. 1.

⁴⁹ Z. Fedorowicz: *Organizacja studiów przyrodniczych na Wszechnicy Wileńskiej w latach 1781—1832*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Seria B. Warszawa 1957 z. 1 s. 50.

⁵⁰ *Pamiętniki Profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Fryderyka Hechlla*. Wyd. Władysław Szumowski. T. 1. Kraków 1939 s. 13.

⁵¹ A. Wrzosek: *Pochwała Józefa Mianowskiego w 50 rocznicę jego śmierci*. W: *Księga Pamiątkowa XIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Wilnie w dniach 26—29 września 1929*. Wilno 1930 s. 74—75.

⁵² *Reforma Uniwersytetu Wileńskiego i szkół jemu podwładnych za rektoratu Twardowskiego. Dokumenta urzędowe z Teki Twardowskiego* (Oprac. dr Szeliga). „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” T. 9. Kraków 1897 s. 53, 55.

uczniów, którzy się z początku na lekcje jego zapisali. Nie mając więc ani słuchaczy, ani dostatecznej materii do sześciogodzinnego w tygodniu wykładu, skracał ile mógł lekcje swoje i pod rozmaitymi pozorami opuszczał”⁵³.

Kurs nauki rolnictwa stanowił najprawdopodobniej dopełnienie wykształcenia ogólnego dla tych wszystkich, którzy myśleli poświęcić się „praktycznym gałęziom nauk fizycznych”. O tej m.in. sprawie pisał rektor Twardowski w 1824 r. do Nowosilcowa, informując go, że częściowe ukończenie szkoły średniej, tzn. 5 klas gimnazjum, jest wystarczające dla przyjęcia kandydata na studia *d'une branche pratique des sciences physiques*⁵⁴. Nie wyjaśniał jednak bliżej, czy chodzi o kształcenie studentów do zawodu architekta, mierniczego czy agronoma. W związku z powyższym wydaje się, że obok matematyki, fizyki, chemii, botaniki, zoologii i mineralogii rolnictwo stanowiło część ogólnych studiów przyrodniczych, po ukończeniu których absolwenci otrzymywali tytuł magistra lub doktora filozofii w zależności od zdanych egzaminów i napisania dysertacji.

Na Uniwersytecie Wileńskim nie kształcono tak jak w Instytucie Agronomicznym w Marymoncie zawodowych agronomów. Być może, byłoby to możliwe w ramach Oddziału, gdyby Oczapowskiemu udało się doprowadzić do utworzenia instytutu praktycznego gospodarstwa wiejskiego w którymś z majątków uniwersyteckich. Dwa lata przed wybuchem powstania listopadowego w zapisie wykładów na rok akademicki 1828/1829 podano, że *Michael Oczapowski [...] oeconomiae ruralis praecepta et rem salutarium tradet eo ordine, quem tum in libris a se editis tum in dictatis suis agronomicis secutus est*⁵⁵. Bieg wypadków politycznych zmusił Oczapowskiego do opuszczenia Wilna i wyznaczył drugi etap jego pedagogicznej i naukowej działalności, związanej z przeszło dwudziestoletnią pracą na stanowisku dyrektora Instytutu Agronomicznego w Marymoncie.

Zróżdła i opracowania dotyczące tego tematu są skąpe i wymagają żmudnej kwerendy po archiwach i bibliotekach polskich oraz zagranicznych. Stąd szczególnie trudna jest w obecnym stanie badań ocena pracy dydaktycznej Oczapowskiego, liczba jego uczniów oraz wpływu ich działalności na rozwój rolnictwa na ziemiach litewskich i białoruskich.

Д. Несляк

ПЕРВАЯ ПОЛЬСКАЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ КАФЕДРА В ВИЛЬНЕ (1803—1831).

В первой четверти XIX века на землях, оккупированных царской Россией, образование развивалось успешно.

В 1803 г. Виленская главная школа была реорганизована. Вместо нее был создан Виленский императорский университет, который получил широкое самоуправление и хоро-

⁵³ Cyt. wg J. Bieliński, jw. t. 2 s. 158.

⁵⁴ Z. Fedorowicz, jw. s. 41.

⁵⁵ *Praelectiones in Universitate Litterarum Caesarea Vilmensi 1828/1829. Vilnae I Praelectiones Physicarum et Mathematicorum* s. 3.

шую материальную базу. В результате реформы в этом высшем учебном заведении расширился объем программы обучения естественным наукам и была создана первая на территории бывших польских земель университетская Кафедра сельского хозяйства на Отделении физикоматематических наук. По причине отсутствия кандидата, который бы имел соответствующие квалификации для руководства новой кафедрой, этот вопрос не был разрешен в течение многих лет, несмотря на старания руководства университета и куратора кс. А. Чарторьского. Вероятно, с этой целью в период 1804—1806 гг. четверо студентов из Виленского университета с Отделения физикоматематических наук пребывали на английской ферме под Петербургом на сельскохозяйственной практике. Однако, самый талантливый из них — В. Герберски после возвращения в Вильно посвятил себя медицинским наукам и в 1823 г. стал последователем. Франка на Кафедре патологии и общей терапии Виленского университета. Лекции по сельскому хозяйству начал читать в 1819 г. по поручению ректора Шимона Малевского адъюнкт кафедры физики Каетан Крассовски. В том же самом году свою кандидатуру предложил Михал Очаповски, но несмотря на протекцию кс. Чарторьского в то время, ему не доверили руководство кафедрой. С начала своей педагогической деятельности Очаповски старался создать институт практического сельского хозяйства, который по его концепции должен был выполнять роль экспериментального хозяйства для студентов и обслуживающего персонала сельскохозяйственной службы. Этот вопрос так и не был разрешен из-за оппозиции Совета профессоров, политической ситуации, которая сложилась в связи с процессом филаретов и отставкой Чарторьского с должности куратора. Неустанная деятельность в этой области Очаповского была прервана ноябрьским восстанием и закрытием Виленского университета.

Проблема создания кафедры сельского хозяйства в Виленском университете в период 1819—1831 связана с вопросом организации естественноведческого факультета и его характером на Отделении физико-математических наук. Лекции в области естествознания представляли собой вид пропедевтической подготовки к дальнейшему обучению. На настоящем этапе исследований еще не известно, все ли студенты этого Отделения посещали лекции Очаповского, сколько у него было учеников и каково было влияние их деятельности на развитие сельского хозяйства на литовских и белорусских землях.

Источников, касающихся истории Кафедры сельского хозяйства и педагогической деятельности Очаповского в Вильне очень мало и необходимо проводить дальнейшие поиски в архивах и библиотеках Польши и зарубежом.

D. Nespiak

LA PREMIÈRE POLONAISE CHAIRE UNIVERSITAIRE D'AGRICULTURE À WILNA (1803—1831)

En 1800—1830, sur le territoire annexé par la Russie, les perspectives du développement de l'instruction publique étaient favorables.

En 1803, on a reorganisé l'École Centrale de Wilna. Sur sa place on a créé l'Université Impériale de Wilna qui a eu une assez grande autonomie et disposait des sommes d'argent assez grandes. Après la réforme, on a élargi la sphère d'enseignement des sciences naturelles; on a créé — la première sur les anciens terrains polonais — Chaire universitaire du Ménage agricole à la Faculté des Sciences Mathématico-Physiques. Comme il n'y avait pas de candidat avec des qualifications adéquates pour diriger la nouvelle chaire, la question de remplir ce poste était actuelle pendant plusieurs années, malgré les efforts des autorités universitaires et les soins du prince A. Czartoryski. Probablement c'est dans ce but que les quatre étudiants de Wilna de la Faculté des Sciences Mathématico-Physiques, en 1804—1808, étaient à la ferme anglaise près de Saint-Pétersbourg, en apprenant

l'agriculture pratique. Pourtant, le plus doué parmi eux, W. Herberski, après son retour à Wilna s'est consacré aux sciences médicales et en 1823 il a été nommé successeur de J. Frank à la Chaire de Pathologie et de Thérapie Détaillée de l'Université de Wilna.

Les cours d'agriculture ont été commencés en 1819 — à l'ordre du recteur Szymon Malewski — par l'adjoint à la Chaire de Physique, Kajetan Krassowski. Cette année-là, Michał Oczapowski a proposé sa propre candidature, mais il n'a pas reçu alors ce poste, malgré l'appui du prince Czartoryski. C'est seulement en 1822 qu'il l'a reçu. Depuis le commencement de son activité pédagogique, Oczapowski faisait des démarches pour créer l'institut d'agriculture pratique qui — selon sa conception — serait le ménage expérimental pour les étudiants et pour le personnel inférieur du service agricole. L'affaire n'a pas été réalisée à cause de l'opposition du Conseil de Professorat, de la situation politique après le procès des filarets (les membres de la société secrète à l'Université à Wilna) et la démission de Czartoryski du poste de curateur. Les soins inlassables de Oczapowski ont été interrompus par l'éclat de l'insurrection de 1830 et la fermeture de l'Université de Wilna.

La question de l'enseignement d'agriculture à l'Université de Wilna en 1819—1831 était liée avec le problème de l'organisation des études dans le domaine des sciences naturelles et leur caractère à la Faculté des Sciences Mathématico-Physiques. Les cours en matière des disciplines naturelles ont constitué une sorte d'enseignement préparatoire aux études suivantes.

D'après le présent état de recherches, on ne peut pas constater si tous les étudiants de cette Faculté ont suivi les cours de Oczapowski, combien d'élèves a eu celui-ci et quelle était l'influence de leur activité sur le développement de l'agriculture sur les terrains lituaniens et biélorusses. Les sources concernant l'histoire de la Chaire du Ménage agricole et l'activité pédagogique de Oczapowski à Wilna sont toujours peu nombreuses et exigent des recherches dans les archives et bibliothèques en Pologne et à l'étranger.